

A Study of the Role of Gender in Iranian Urban Music with the Concentration on Females (Case study: Tehran Institutes and Orchestras in 2018)

Nazanin Sadeghi¹, Ilnaz Rahbar^{2*}, Tahir Rizazadeh²

¹ Master of Art Studies, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

² Assistant Professor, Department of Art, Faculty of Civil Engineering, Architecture and Art, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

* Corresponding Author, ilnazrahbar@gmail.com

ARTICLE INFO ABSTRACT

IRA, 2023-2024

VOL. 1, Issue 1, PP, 129-146

Receive Date: 10 January 2024

Revise Date: 25 February 2024

Accept Date: 01 March 2024

Publish Date: 08 March 2024

Research article

KEYWORDS: Gender; music; singing; playing music; music institute; music orchestras

Objectives: The purpose of this study was to investigate the relationship between gender and instrument and sound choice in urban music in Iran and a case study of the city of Tehran in 2018, highlighting the role of women. This study was conducted with two groups of students (novice musicians) and professional musicians (professionals). Investigating the ratio between the number of women and men at the beginning of artistic activity and the result of this ratio among professional musicians and teachers, as well as exploring the reasons why men are more present than women in professional activity, are the main issues investigated in this paper. For many years and in different parts of the world, playing and singing certain instruments in certain styles and rituals has been traditional and handed down as a particular responsibility of a certain gender. Although the origins of this monopoly are often not known precisely, in some cases these laws are so well established that breaking them can lead to disqualification and shame for the offender and, in some societies, even more serious consequences.

Background: Among the articles that are somehow related to the topic of this discussion, we can mention historical research. Regarding the role of gender in the selection of instruments and vocals in Iranian urban music based on field data, no independent research has been done so far. In Iran and urban music, unlike in many other societies, there are no customary or legal prohibitions, such as in the case of musical instruments, which are subject to strict gender prohibitions. Although some instruments, such as the harp, were considered reserved for women and others for men, there were serious legal restrictions on women singing in the presence of men.

In recent years, social developments and the self-confidence of Iranian women in various fields have led to a sharp increase in women's access to music and singing. The number of women and girls learning to play and sing in institutes is significantly higher among men than among women, although this increase has not yet been reflected in the music profession. In this article, we have sought to answer the following key questions

- What is the relationship between gender and musical instrument and song choice among students in Tehran?
- What is the relationship between the number of females and males at the beginning of music education and their outcomes?
- Why are there currently more men than women in the professional field of urban music?

Research Method: This research is considered as applied research. The research method used in this article is descriptive-analytical. Data was collected both in the library and the field. The field method used observation, interviews, and questionnaires to collect most of the data. The questionnaire was handwritten and the questions were designed to be both open and closed. The questionnaires and interviews were conducted face-to-face and consisted of an attitude questionnaire. The statistical sample consisted of 50 students from ten music institutes in Tehran and 40 teachers and professional musicians working in institutes and orchestras in Tehran. It should be noted that the survey is limited in time to 2018 and concerns only the city of Tehran. The method of data analysis was quantitative and qualitative.

Results: The main focus of this article was to investigate gender and urban music in Tehran, focusing on women and based on statistical results among students and professional teachers. To answer the first research question, professional musicians were interviewed in addition to the developed questionnaire. The result of the

Cite this article:

Sadeghi, N., Rahbar, I., & Rizazadeh, T. (2024). A Study of the Role of Gender in Iranian Urban Music with the Concentration on Females (Case study: Tehran Institutes and Orchestras in 2018). *Interdisciplinary Researches of Art*, 1(1), 129-146. doi: 10.22124/ira.2024.26442.1010

survey was that people working in music do not believe that gender is directly related to the choice of instrument or sound. Although certain physical characteristics, such as the softness of women's hands, go some way toward explaining the extent to which men and women accept different instruments, the results do not fully explain this relationship.

Based on a review of existing literary sources and the results of field research, including separate questionnaires to music students and teachers and statistics on the number of male and female students in Tehran's music institutes, the following can be concluded: Although the presence of women in music is limited, the presence of women in our country is legitimate and common because it has existed throughout the history of this border and this region - and, based on the research of non-Persian sources in many parts of the world - and because of the presence of women in our country, as a result of the many changes that have taken place in recent years, which have shaped society's perception of many things, including women's music, women are showing great interest in the field of music, so that even in a category such as women's singing - which is subject to serious legal and juridical obstacles - the number of trained women is higher than that of men.

Therefore, the answer to the second research question suggests that there are more female students than male students. To find out why the number of females singing teachers is higher than the number of male teachers, despite legal and religious barriers, several leading figures in women's music in this country were interviewed separately and given a questionnaire in addition to the answers to the questionnaire. In addition to the positive aspects of this presence, which, if properly channeled, can lead to the emergence of leading female artists in our country, the interviews also revealed certain weaknesses. One of the factors mentioned by women activists in the music sector themselves is that the proliferation of social networks in recent years, which has made it possible to publish artistic works without legal procedures and strict official controls, is a factor that encourages more and more women to participate in this field. However, this presence and the large number of women in the works performed, which are mostly weak in terms of musical principles, are mostly due to the spirit of the art, achieved by relying on talent and, after going through difficult learning phases, simply by the desire to be seen and known.

This has encouraged many women to take singing lessons without having any singing skills, and in the same way, the number of people interested in taking music lessons seems to be decreasing. In any case, in a vocal performance, the singer is more visible, and the musicians who play the main role in creating the work are less visible to the public. As a result, many young girls begin to learn an instrument, but few continue to play until they reach master level. In the long run, this problem is likely to lead to a shortage of reliable musicians and, on the other hand, we are faced with a large number of singers who, in most cases, do not have sufficient professional skills and can only perform like a mannequin in front of a videographer's camera, making gestures that often have nothing to do with the genre of music. Performing, acting, and acting. Although the above example is not exclusive to women, it can also be observed in male musicians and their transformation into advertising celebrities. This situation affects the quality of Iranian music and leads to a change in the public perception of women's music and moral abuse by sponsors who do not specialize in music at all and have entered the industry for dubious money.

In response to the third question of the survey, although there are more women music teachers, there are fewer women than men in music and vocational institutes. In addition to the restrictions imposed by Sharia law, the masculine climate in music also plays a role. Because men have to earn money with what they learn after studying music, this monopoly is largely maintained, and institutions and orchestras are generally more interested in hiring men than women. In addition to the prevailing patriarchal climate, the social status of men based on the generation of family income, and the withdrawal of women from professional activities after marriage, one of the reasons for the withdrawal of women was a certain degree of sexual abuse towards them.

The authors of the study also found that, unlike in many parts of the world where there are long and well-established traditions of segregating musical instruments by gender, there are no such problems in Tehran's urban music, and there are no instruments reserved exclusively for men or women, the learning and playing of which is taboo for the opposite sex. Moreover, in recent years, Iranian women musicians have not been content with learning all kinds of musical idiosyncrasies, and this is a positive and valuable fact that can have a positive impact on Iranian music.

License

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

Copyright © Authors

مطالعه نقش جنسیت در عرصه موسیقی شهری ایران با تأکید بر زنان (مطالعه موردی:

آموزشگاه‌ها و ارکسترهای موسیقی شهر تهران در سال ۱۳۹۷)

نازنین صادقی^۱، ایلناز رهبر^۲، طاهر رضازاده^۳

۱. کارشناس ارشد پژوهش هنر، دانشکده عمران، معماری و هنر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران

۲. استادیار گروه هنر، دانشکده عمران، معماری و هنر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران

* نویسنده مسئول: ilnazrahbar@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>پژوهش‌های میان‌رشته‌ای هنر، ۱۴۰۲ دوره ۱، شماره ۱، صفحات ۱۲۹-۱۴۶ تاریخ دریافت: ۲۰ دی ۱۴۰۲ تاریخ بازنگری: ۰۶ اسفند ۱۴۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۱ اسفند ۱۴۰۲ تاریخ انتشار: ۱۸ اسفند ۱۴۰۲</p> <p>مقاله پژوهشی</p> <p>کلیدواژه‌ها: جنسیت، موسیقی، خوانندگی، نوازندگی، آموزشگاه‌های موسیقی، ارکسترهای موسیقی</p>	<p>پژوهش حاضر با هدف کشف رابطه بین جنسیت و انتخاب ساز و آواز در موسیقی شهری ایران و مطالعه موردی شهر تهران با تأکید بر وضعیت زنان نگاشته شده است. این بررسی در بین دو گروه هنرجویان (مبتدیان) و نوازندگان حرفه‌ای (حرفه‌ای‌ها) بوده است. بررسی نسبت تعداد زنان و مردان در آغاز فعالیت هنری و سپس خروجی این تعداد در نوازندگان حرفه‌ای و مدرسین و همچنین بررسی علل بیشتر حضور مردان در فعالیت حرفه‌ای نسبت به زنان از مسائل اصلی مورد بررسی در مقاله حاضر است. هدف از این پژوهش، کشف رابطه بین جنسیت و انتخاب ساز و آواز در موسیقی شهری ایران و مطالعه موردی شهر تهران در سال ۱۳۹۷ است. این پژوهش از نظر روش و ماهیت تحقیق توصیفی-تحلیلی، از نظر هدف، تحقیق کاربردی و از نظر گردآوری اطلاعات به روش میدانی و کتابخانه‌ای انجام شده است. جامعه آماری پژوهش، هنرجویان چند آموزشگاه موسیقی و مدرسان و نوازندگان حرفه‌ای چند ارکستر در شهر تهران هستند. نتایج حاصل از مطالعات صورت گرفته نشان می‌دهد، در موسیقی شهری ایران نگاه جنسیتی به ساز وجود نداشته و حضور زنان در یادگیری موسیقی نسبت به مردان افزایش زیادی دارد در حالی که در عرصه موسیقی حرفه‌ای شاهد حضور بیشتر مردان هستیم. همچنین نتایج نشان‌دهنده این است که علی‌رغم محدودیت‌های عرفی و مذهبی حاکم در کشور، فعالیت بانوان به خصوص در شبکه‌های غیررسمی در آواز بسیار چشمگیر است. علاوه بر این بر اساس پاسخ‌های دریافت شده از دو گروه مذکور، از موانعی که باعث شده زنان در موسیقی حرفه‌ای کمتر فعالیت داشته باشند، حاکم بودن فضای مردسالار، وضعیت اجتماعی مردان مبنی بر درآمدزایی در خانواده، کناره‌گیری زنان بعد از ازدواج از فعالیت‌های حرفه‌ای و برخی سوءاستفاده‌های جنسیتی از زنان بوده است.</p>
	<p>ارجاع به این مقاله: صادقی، نازنین؛ رهبر، ایلناز و رضازاده، طاهر. (۱۴۰۲). مطالعه نقش جنسیت در عرصه موسیقی شهری ایران با تأکید بر زنان (مطالعه موردی: آموزشگاه‌ها و ارکسترهای موسیقی شهر تهران در سال ۱۳۹۷). پژوهش‌های میان‌رشته‌ای هنر، ۱(۱)، ۱۲۹-۱۴۶. doi: 10.22124/ira.2024.26442.1010</p>

مقدمه و بیان مسئله

از سال‌های دور و در نقاط مختلف جهان، نوازندگی برخی از سازها و آوازخوانی در برخی سبک‌ها و مراسم، به‌طور سنتی و موروثی در حیطه اختیارات جنسیت خاصی بوده‌است. هرچند اغلب، ریشه به‌وجود آمدن این انحصار دقیقاً مشخص نیست اما این قوانین در مواردی چنان جا افتاده‌است که تخطی از آن می‌تواند سبب طرد و بدنامی فرد زیرپا گذارنده شود و حتی در بعضی از جوامع، عوارض وخیم‌تری به‌همراه داشته‌باشد. در کشور ایران و در موسیقی شهری، برخلاف بسیاری از جوامع، منع عرفی و قانونی بدین‌شکل که ساز به‌خصوصی برای جنسیت خاصی ممنوعیت جدی داشته‌باشد، وجود نداشته‌است. هرچند از دوران قدیم برخی سازها مانند چنگ، زانه و بعضی نیز مانند نی، مردانه در نظر گرفته می‌شدند اما در این زمینه محدودیت‌های جدی فقهی برای خوانندگی زنان در حضور مردان وجود داشته‌است.

طی سال‌های اخیر و در پی تحولات اجتماعی به‌وجودآمده و پیرو خودباوری بانوان ایرانی جهت ورود به عرصه‌های مختلف، ورود زنان به مقوله نوازندگی و خوانندگی نیز رشد قابل‌توجهی داشته، به شکلی که در مراجعه به آموزشگاه‌ها مشاهده شد که تعداد زنان و دخترانی که به یادگیری نوازندگی و خوانندگی اشتغال دارند به شکل قابل‌توجهی بیشتر از آقایان است؛ هرچند این فزونی هنوز در شاغلین حرفه‌ای موسیقی نمود پیدا نکرده‌است. هدف کلی در این پژوهش، بررسی نقش جنسیت در انتخاب ساز و نیز حضور زنان و مردان در موسیقی شهری ایران است. درمقاله حاضر سعی شده‌است به پرسش‌های اصلی ذیل پاسخ داد شود:

- چه ارتباطی بین جنسیت و انتخاب ساز و آواز در بین هنرجویان شهر تهران وجود دارد؟
- نسبت تعداد زنان و مردان در آغاز فعالیت یادگیری موسیقی و خروجی آن چگونه است؟
- چرا در حوزه فعالیت حرفه‌ای در موسیقی شهری امروز، مردان حضور پررنگ‌تری نسبت به زنان دارند؟

پیشینه پژوهش

از مقالاتی که به‌نحوی با موضوع این بحث مرتبطند می‌توان به پژوهش‌های زیر اشاره کرد: مقاله‌های «جایگاه بانوان موسیقی‌دان در دوره صفوی، با نگاهی بر تصاویر نگارگری» (Rahbar & Asadi, 2012)، «بررسی نقش جنسیت در انتخاب ساز» (Mohajeri, 2012) که این موضوع را در حیطه موسیقی غربی بررسی کرده، «بیان جنسیت در موسیقی» (Soltani, 2012) که تفاوت در اجراهای متفاوت از یک قطعه یکسان را به عوامل جنسیتی نسبت داده است. مقاله «زنان و فضای موسیقی در ایران» (Ghane Basiri, 2012) به محدودیت‌ها و شکل‌گیری فعالیت‌های زیرزمینی زنان در موسیقی اشاره دارد. مقاله «زنان و موسیقی» (Khalvati, 2013) در طی مقالاتی کوتاه به تاریخچه حضور زنان در موسیقی غربی پرداخته و همچنین به بررسی تعداد نوازندگان زن و مرد اشاره کرده که این تعداد در زنان بیشتر است اما آهنگسازان مرد بیشتر از زنان هستند. مقاله «زنان موسیقی یا سوپرمدل‌های تبلیغاتی»

(Tahmasebian, 2017) با دید انتقادی به موضوع حضور زنان در موسیقی نگرینسته و به دو مشکل موجود در این حیطه پرداخته، یکی مشکلاتی که از نظر اجتماعی و خانوادگی برای بانوان شاغل در موسیقی به وجود آمده است و دیگری میل بیشتر به خودنمایی نسبت به ارائه موسیقی سطح بالا در نوازندگان و خوانندگان زن به خصوص در نسل‌های جدید. نرگس ذاکرجعفری در مقاله «نقش کنیزان رامشگر در موسیقی قرون اولیه اسلامی (دوره اموی و عصر اول عباسی)» (Zaker Jafari, 2018) جایگاه و نقش کنیزان را در موسیقی قرون نخستین اسلامی بررسی کرده و به تناقض بین درآمد بالای کار موسیقی برای بانوان و در عین حال شأن پایین این کار در آن عصر نیز اشاره داشته است.

از کتب مرتبط با موضوع تحقیق هم این عناوین قابل اشاره‌اند: کتاب *زنان موسیقی ایران از اسطوره تا امروز* (Maleki, 2001) سیر حضور زنان در موسیقی در طول تاریخ ایران را مورد بررسی قرار داده است. کتاب نقش زن در موسیقی مناطق ایران (Javid, 2016) به انواع موسیقی زنان در نواحی ایران مانند لایبی‌ها، نغمه‌های کار و آواهای مذهبی زنانه پرداخته است. از منابع لاتین در زمینه جنسیت زن و موسیقی کتاب *Music and Gender: Perspectives from the Mediterranean* (Magrini, 2003) است که به مباحث جنسیتی موسیقی در منطقه مدیترانه پرداخته است. مقاله *Sounds of Power: An Overview of Musical Instruments and Gender* (Doubleday, 2008) نیز به محدودیت‌های جنسیتی و طبقاتی در آموزش و نواختن برخی سازها در فرهنگ‌های گوناگون اشاره می‌کند. در مورد نقش جنسیت در انتخاب ساز و آواز در موسیقی شهری ایران بر پایه اطلاعات میدانی، تا کنون پژوهش مستقلی انجام نشده است.

روش پژوهش

این تحقیق از نظر هدف، تحقیقی کاربردی است. روش تحقیق در این مقاله توصیفی-تحلیلی و جمع‌آوری اطلاعات از نوع کتابخانه‌ای و میدانی است. در روش میدانی از مشاهده و مصاحبه و پرسشنامه استفاده شده و بخش مهمی از اطلاعات بدین شکل جمع‌آوری شده است. پرسشنامه از نوع دست‌ساخته بوده و سؤالات به شیوه باز و بسته طراحی شده‌اند. اجرای پرسشنامه و مصاحبه‌ها به روش رودررو بوده و از نظر محتوا از نوع پرسشنامه نگرش‌سنجی است. نمونه آماری این پژوهش، متشکل از ۵۰ نفر از هنرجویان ۱۰ آموزشگاه موسیقی در شهر تهران و ۴۰ نفر از مدرسین و نوازندگان حرفه‌ای فعال در آموزشگاه‌ها و ارکسترهای تهران است. شایان ذکر است که پژوهش از نظر زمانی محدود به سال ۱۳۹۷ و از نظر مکانی مربوط به شهر تهران است. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها به شکل کمی و کیفی بوده است.

برای بررسی ارتباط بین جنسیت و ساز موسیقی، در ابتدا آمار تعداد هنرجویان در سازهای مختلف از ۱۰ موسسه بزرگ آموزش موسیقی در ۴ نقطه از شهر تهران گرفته شد. در این مورد لازم به توضیح است، بسیاری از مؤسسات آموزش موسیقی به دلایل تجاری و ترس از مشکلات مالیاتی، مایل به پاسخ‌گویی به درخواست آمار تعداد هنرجویان خود نبودند اما در نهایت، ۱۰ مؤسسه معتبر آموزشی آمار لازم را در اختیار قرار دادند. خلاصه آمار مذکور در جدول شماره

۱ تحت‌عنوان آمار هنرجویان به تفکیک ساز و جنسیت آمده است. پس از این مرحله نسبت به تهیه پرسش‌نامه به دو شکل برای هنرجویان موسیقی و نوازندگان و خوانندگان حرفه‌ای اقدام شد و ۵۰ پرسش‌نامه جهت دریافت پاسخ به تعدادی از هنرجویان مرد و زن تحویل داده شد. با توجه به این‌که تمرکز این مقاله بر بانوان شاغل در موسیقی بود، از ۵۰ پرسش‌نامه، تعداد ۲۰ پرسش‌نامه به آقایان و ۳۰ پرسش‌نامه به خانم‌ها تحویل داده شد. در مرحله بعد ۴۰ پرسش‌نامه بین نوازندگان و خوانندگان و مدرسان حرفه‌ای توزیع شد. در این مرحله ۹ پاسخ از آقایان و ۳۱ پاسخ از بانوان حرفه‌ای موسیقی دریافت شد. پرسش‌نامه‌ها در دو بخش طراحی شده بود: بخش اول، علت انتخاب ساز و بخش دوم، ارتباط ساز یا آواز با جنسیت.

پیشینه ارتباط موسیقی و جنسیت در جهان با تأکید بر زنان

در بسیاری از مناطق جهان و در طول تاریخ، نوازندگی برخی سازها و آوازخوانی در بعضی مراسم در انحصار جنسیت خاص و در اغلب موارد در انحصار مردان بوده است. به اعتقاد ورونیکا دابل‌دی^۱، سازهای موسیقی محصولاتی هستند با معانی و قدرت‌های بسیار گسترده و متنوع. این سازها با صدایی که تولید می‌کنند و نیز با حضور خود، توانایی منحصر به فردی برای ایجاد شهود در شنونده دارند. مالکیت ساز و نوازندگی، همانند در اختیار داشتن قدرت است و این علت ایجاد انحصار در طول تاریخ برای سازهای موسیقی بوده، از این رو وی عنوان مقاله خود را «نواهای قدرت» انتخاب کرده است (Doubleday, 2008, 5). تلقی توانایی نوازندگی و مالکیت ساز به عنوان قدرت، و تمایل به حفظ و کنترل این قدرت و نیز ارتباط برخی سازها با اعتقادات مذهبی مناطقی از جهان، انحصارهایی در این مورد به وجود آورده است که جزوی از اعتقادات مردم شده و به سختی از آن‌ها محافظت می‌شود و به عنوان تابوهایی مهم جا افتاده‌اند که عبور از این تابوها می‌تواند عواقب سختی داشته باشد، برای این مورد می‌توان فلوت جفتی^۲ در پاپوا گینه نو^۳ را به عنوان سازی مختص مردان مثال زد که با دقت از دسترس زنان دور نگه داشته شده و نواختن آن توسط زنان منجر به طرد از قبیله می‌شود و یا ساز وینا^۴ که نماد الهه هندو موسوم به ساراسواتی^۵ است. این ساز مختص زنان طبقات برهمن که از کاست‌های بالای هند محسوب می‌شوند، بوده و به طور اختصاصی توسط زنان نواخته می‌شود (Ibid).

محدودیت در ارتباط با خوانندگی زنان در بسیاری از مناطق جهان در مقاطع مختلف تاریخی نیز حاکم است، برای مثال در قبایل سرخپوست موسوم به شوشونی^۶ در آمریکا، مردان و زنان با هم آواز می‌خوانند اما فقط مردان این حق را دارند که آواز را شروع کنند و زنان تنها در مواردی که نیاز به تصحیح یا هم‌صدایی وجود دارد اقدام به خواندن می‌کنند (Magrini, 2003, 9). در کشور مالت نیز مرزبندی مشخصی بین زنانی که شب‌ها در بارها می‌خوانند و زنانی که صرفاً در مجالس زنانه می‌خوانند، وجود دارد. بنا به عقاید مردم آن کشور، زنان خواننده عموماً روسپی تلقی می‌شوند (Ibid, 125).

در حال حاضر در اغلب نقاط دنیا انحصارات مربوط به ارتباط نوازندگی، خوانندگی و رقص با جنسیت تضعیف شده و این انحصار فقط در مناطقی با زندگی قبیله‌ای در آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین با شدت قبل برقرار است. برای مثال در رقص‌های محلی مناطق مختلف دنیا نیز تمایزات و محدودیت‌هایی برای زنان وجود داشته است، در رقص محلی آلبانیایی موسوم به چوچک^۷ که مختص زنان است، به‌عنوان سنتی قدیمی، زنان بسیار دقت می‌کردند که هیچ حرکتی که نمایانگر جذابیت‌های زنانه آنان باشد انجام ندهند اما در زمان حاضر تغییرات زیادی در نحوه اجرای این رقص ایجاد شده و برعکس دوران قبل، این رقص برای زنان جوان آلبانیایی محلی برای نمایش جذابیت زنانه شده است (Ibid, 186).

پیشینه تاریخی حضور زنان در موسیقی ایران

در دوران تاریخی، سرزمین عیلام را اگر نتوان خاستگاه موسیقی ایران دانست، بدون تردید می‌توان آن را یکی از کانون‌های اولیه و مهم این هنر در ایران برشمرد. نوازنده زن در حال نواختن تنبور متعلق به هزاره اول قبل از میلاد، مکشوفه از عیلام، سند محکمی برای اثبات اصالت موسیقی ایرانی است (Zarei & Shrif Kazemi, 2015, 444). چند مجسمه و تصویر از قدیمی‌ترین دوره‌های تاریخ نشان می‌دهد که در آن دوران، زنان نسبت به مردان بیشتر به نواختن و خواندن مأنوس بوده‌اند. در کتاب *گشت‌وگذار در موسیقی سنتی ایرانی* چند تصویر از مجسمه‌های نوازندگان دوران ماقبل تاریخ نشر شده که از منطقه شوش خوزستان به‌دست آمده است. بیشتر این مجسمه‌ها، زنان را در نواختن آلات مخصوص موسیقی نشان می‌دهد (Nasiri Far, 2000, 37). محمد تقی بینش از گزنفون روایت می‌کند که «دوشیزگان خنیاگر ایرانی در دربار هخامنشی وجود داشته‌اند و در جشن‌هایی که در حضور شهریار ایران تشکیل می‌شد حضور داشتند و شرکت می‌کردند» همچنین به نقل از سفرنامه منسوب به فیثاغورث ذکر می‌کند که در هنگام تاج‌گذاری داریوش ۳۶۰ دختر از ایالات و ولایات ایران به پایتخت آمده بودند و همگی با هماهنگی آواز مناسب حال می‌خواندند (Binesh, 2003, 26). اسناد و مدارک باقی‌مانده از دوره ساسانیان نشان می‌دهد موسیقی ایران در آن عصر پیشرفت زیادی داشته و وارد زندگی روزمره مردم شده و خنیاگران زن نیز در آن دوره از مرتبت بالایی برخوردار بوده‌اند. در کتاب *یافته‌های تازه از ایران باستان*، تصویر از زنی در حال نواختن چنگ که در منطقه بیشاپور کشف شده، نشر شده است (Hinz, 2006, 84). تصویر زنان بیشمار در دوره ساسانیان بر روی ظروف و نقوش برجسته به حضور پررنگ زنان در موسیقی آن دوره اشاره دارد. از جمله نوازندگان معروف دوره ساسانیان می‌توان از آرزوی چنگ‌نواز و آزاده چنگ‌نواز نام برد که این دومی در زمان بهرام ساسانی می‌زیسته و همواره در شکارها همراه پادشاه بوده و در زمان شکار موسیقی می‌نواخته است (Mashhoon, 2001, 82).

در اوایل دوران اسلامی، ساز و غنا به‌طور کلی مذموم بود. خلفای راشدین برای محافظت از حدود و مرزهای اسلام، حس شهامت و شجاعت در بین مسلمان‌ها را لازم می‌دانستند و تصور می‌کردند که ساز و آواز فقط جنبه عیاشی را تقویت می‌کند. بنابراین، فنون موسیقی را منع و آن را زشت جلوه دادند اما در عصر امویان و با آغاز خلافت یزید

بن‌معاویه باز هم کار آهنگ‌سازی و موسیقی رونق گرفت که البته در این رونق دوباره کنیزان و اسیران ایرانی نقش مؤثری داشتند (Ibid, 85). حسن مشحون از زنان نوازنده ذیل در عصر اموی نام می‌برد مانند: سپرین، زریفت، خوله، رباب، رایقه و سلمی (Ibid, 89). پس از یک دوره سخت‌گیری در اوایل دوران عباسیان، در اواخر عصر خلفای عباسی باز هم موسیقی و از جمله موسیقی زنان بالا گرفت. تعداد زیادی از زنان خواننده و نوازنده در این عهد چه در دربار و چه در بیرون دربار می‌زیسته‌اند (Ibid, 116). علاوه بر منابع مکتوب، نگارگری‌های بازمانده از دوران اسلامی نیز شواهدی بر حضور پررنگ بانوان در عرصه موسیقی ارائه می‌کنند. برای مثال در دوره صفوی بیشتر نوازندگان زن از همسران پادشاه هستند و در دربار فعالیت موسیقایی، نوازندگی و خوانندگی را بر عهده داشته‌اند درحالی‌که رقصندگان عموماً از روسپیان بوده‌اند (Rahbar & Asadi, 2012, 130).

یافته‌ها و بحث

تحلیل رابطه ساز و جنسیت در میان هنرجویان

براساس آمار دریافتی از ۱۰ مؤسسه آموزش موسیقی، جدول شماره ۱ تهیه شده است. در این جدول هنرجویان به تفکیک نوع ساز و جنسیت به شرح زیر تفکیک شده‌اند. آمار مذکور از سازهای ایرانی و آواز به‌علاوه ساز پیانو تهیه شده است. به علت اهمیت و توجهی که ساز پیانو در بین مردم جامعه دارد، این ساز نیز از بین سازهای غربی در این آمار در نظر گرفته شد. در جدول مذکور مشاهده می‌شود که در مقابل ۵۶۹ هنرجوی دختر، ۳۳۳ هنرجوی پسر در آموزشگاه‌های مورد مطالعه به یادگیری سازهای ایرانی، پیانو و آواز اشتغال دارند که نشان‌دهنده اقبال بیشتر بانوان به یادگیری موسیقی است. در ضمن همان‌طور که از اطلاعات جداول فوق قابل مشاهده است، این اختلاف در مواردی مانند پیانو، آواز، سه‌تار و قانون بسیار بیشتر است در حالی که برای سازهایی مانند تنبک و کمانچه آمار به هم نزدیک و یا با هم برابر است و باتوجه به تعداد بیشتر دختران نسبت به پسران، برابری تعداد هنرجو در این سازها، نشان می‌دهد که استقبال پسران نسبت به این سازها از نظر درصد، بیش از دختران است. در مورد ساز نی، تعداد پسرها بیش از دخترهاست. اصولاً ساز نی همواره توسط بانوان کمتر مورد استقبال قرار می‌گیرد که به سبب نحوه استفاده از آن است که می‌تواند موجب تغییر در فرم دهان شود و طبعاً به سبب حساسیت بانوان نسبت به ظاهرشان این امر قابل توجیه است (باتوجه به مصاحبه‌ها). در مورد پیانو که سازی وارداتی است، در خاستگاه خود نیز همواره به‌عنوان ساز مناسب بانوان محسوب می‌شده و به‌نظر می‌رسد همراه با ورود این ساز، این فرهنگ نیز وارد شده است. نکته دیگر اینکه اگرچه از بین هنرجویان پاسخ‌دهنده، فقط ۱۳٪ آنان وجهه مناسب اجتماعی ساز را به میزان زیاد و خیلی زیاد در انتخاب خود مؤثر دانسته‌اند و همچنین تنها ۲۲٪ آنان هزینه‌های تهیه و یادگیری ساز را علت انتخاب دانسته‌اند اما بنا به تجربیات شخصی نگارنده و حضور زیاد در بین هنرجویان موسیقی، پیانو به‌ویژه در بین بانوان، به‌عنوان سازی دارای تشخیص اجتماعی زیاد شناخته می‌شود و چون هزینه

تهیه آن نسبت به اغلب سازهای دیگر سنگین تر است، تملک و توانایی نواختن آن می‌تواند نمایانگر تمکن مالی شخص باشد و به همین جهت توسط خانم‌ها علی‌الخصوص در سال‌های اخیر که معیار مالی و نمایش تمکن نقش به‌سزایی در تمامی شئون اجتماعی کشور ما یافته است، بسیار مورد استقبال قرار می‌گیرد.

جدول ۱. هنرجویان به تفکیک نوع ساز و جنسیت

جمع		ساز
آقا	خانم	
۵۲	۹۷	سنتور
۵۹	۳۸	تار
۳۸	۷۲	سه تار
۴۸	۴۸	تنبک
۲۴	۵۸	دف
۷	۴۸	قانون
۴	۲	نی
۱۸	۱۷	کمانچه
۵	۱۰	عود
۵۱	۱۲۰	پیانو
۲۷	۵۹	آواز
۳۳۳	۵۶۹	جمع

در مورد ساز قانون، آمار دریافتی نشان‌دهنده ۴۸ هنرجوی دختر در مقابل تنها ۷ هنرجوی پسر است. طبق نظر اساتید، این ساز به علت نیاز به تسلط بر انگشتان، و با توجه به ظرافت بیشتر دست خانم‌ها و نحوه نواختن که به نوعی حرکتی ظریف و زنانه است، توسط بانوان خیلی بیشتر مورد استقبال قرار می‌گیرد. این نکته نیز قابل ذکر است که طبق نظر هنرجویان پسر و دختر این ساز، اعتقادی به زنانه بودن این ساز نداشتند و علاقه شخصی خود را در انتخاب ساز قانون دخیل دانسته بودند، به عبارت دیگر نگاه هنرجویان به این ساز نگاهی جنسیتی نبوده بلکه به طور عادی در ابتدای امر یادگیری زنان علاقه بیشتری به این ساز نشان داده‌اند. البته این موضوع سابقه تاریخی

دارد و ساز چنگ که آن هم مانند قانون نیاز به ظرافت انگشت‌ها دارد و نحوه نواختن آن حرکاتی زنانه دارد، از قدیم سازی مورد استقبال زنان بوده است؛ به طوری که از نظر تاریخی در تصاویر نگارگری نیز نوازندگان این ساز بیشتر از زنان هستند (Rahbar & Asadi, 2012, 125). این موضوع مختص ایران نیست و در سایر نقاط دنیا نیز چنین بوده است حتی در کشورهای انگلیسی زبان Harper به معنی چنگ‌نواز نامی دخترانه است، در سایت www.ranker.com (URL1) که به رده‌بندی بهترین‌های موسیقی جهان بر طبق آرای منتقدین سرشناس موسیقی، در زمینه‌های مختلف می‌پردازد در لیست بهترین نوازندگان چنگ جهان در سال ۲۰۱۸ بین ۲۰ نفر نخست تنها نام دو مرد به چشم می‌خورد که در رتبه‌های ۱۲ و ۱۹ قرار گرفته‌اند یعنی در بین ۱۰ نوازنده چنگ نخست این لیست نام یک مرد هم دیده نمی‌شود (Ibid). ساز دف هم در آقایان و هم در بانوان به‌عنوان ساز میانه است یعنی در هر دو جنسیت این ساز نظر آماری به‌طور یکسان مورد استقبال قرار می‌گیرد. سازهای تار و سه‌تار از یک خانواده محسوب می‌شوند اما به‌علت بزرگ‌تر بودن کاسه و دسته تار، نواختن آن برای زنان دشوار است و به همین سبب استقبال مردان از آن بیشتر است. سه‌تار هم به‌علت ظرافت ظاهری و سبک‌تر بودن، به شکل معنی‌داری توسط بانوان از اقبال بالاتری برخوردار است.

مرحله بعد از دریافت آمار تعداد هنرجویان، توزیع پرسش‌نامه بین نمونه جامعه آماری بود. حجم نمونه آماری جامعه مورد نظر، ۵۰ هنرجو شامل ۳۰ هنرجوی خانم و ۲۰ هنرجوی مرد بوده که به شکل تصادفی انتخاب شده‌اند. در بررسی شاخص آلفای کرونباخ، با حجم نمونه ۵۰ نفر، ۴۰٪ در محدوده سنی بین ۲۰ تا ۲۵ سال، ۲۶٪ بین ۲۵ تا ۳۵ سال و ۳۴٪ پرسش‌شوندگان کمتر از ۲۰ یا بیش از ۳۵ سال سن داشتند. از این جمع، ۷۵٪ مجرد و ۲۵٪ متأهل بودند. بیشترین درصد فراوانی تحصیلات نیز ۴۰٪ لیسانس و کمترین درصد فراوانی تحصیلات ۱۰٪ فوق‌لیسانس بوده است. بر طبق پاسخ‌های دریافتی ۸۰٪ هنرجویان عمده‌ترین علت انتخاب ساز را علاقه شخصی عنوان کردند. با توجه به پاسخ‌های دریافتی و نظر هنرجویان، نکته جالب توجهی که در پرسش‌جویی حضور و به شرط رازداری، از متصدیان ثبت نام آموزشگاه‌های مذکور دریافت شد، این بود که به سبب مشکلاتی که بین هنرجویان دختر یا پسر با اساتیدشان از جنس مخالف در گذشته پدید آمده و جهت جلوگیری از بروز مشکلات مشابه، مؤسسات، پس از دریافت زمان‌های حضور هنرجو در مؤسسه، بررسی می‌کنند که کدام استاد هم‌جنس آن هنرآموز در همان زمان در آموزشگاه حضور دارد و بدون توجه به این که هنرجوی موصوف، در چه سازی استعداد دارد و یا به چه سازی علاقه‌مند است، سعی می‌کنند وی را به کلاس استادی که جنسیت مشابه دارد و در همان ساعت در آموزشگاه مشغول به کار است، سوق دهند. هدف از این کار با مشاوره توجیهی هنرجو این است تا به وی چنین القاء شود که در ساز مورد تدریس استاد مورد نظر مستعد است. بر اساس پاسخ‌های دریافتی، ۷۲٪ از هنرجویان نقش مؤسسات را در علت انتخاب ساز کم و خیلی کم دانسته‌اند، در حالی که بسیاری از آنان به شکلی نامحسوس و صرفاً به سبب یک مسئله ساده مرتبط با جنسیت به انتخاب ساز سوق داده شده‌اند. یعنی در این مورد جنسیت به ساده‌ترین شکل

و برای جلوگیری از بروز ارتباط خارج از کنترل بین استاد و هنرجو و بدون این که خود هنرآموز به این موضوع واقف باشد، نقش داشته است.

از جمله نکات دیگری که در پاسخ‌های دریافتی از هنرجویان قابل ذکر است، عواملی مانند وجهه اجتماعی ساز و هزینه‌های تحصیل و یادگیری ساز هر دو به میزان ۲۲٪ دارای اهمیت زیاد و خیلی زیاد بوده‌اند، در حالی که نقش عوامل آناتومیکی از نظر تنها ۱۴٪ هنرجویان دارای اهمیت زیاد بوده است و هیچ هنرجویی اهمیت این عنصر را خیلی زیاد ندانسته است. عوامل مرتبط با جنسیت در بین ۱۴ عامل مورد سؤال از هنرجویان بابت انتخاب ساز در رده دهم میزان اهمیت قرار می‌گیرد. به طور خلاصه می‌توان گفت در مرحله اولیه یادگیری، نقش جنسیت عنصر مهم و تأثیرگذاری نیست. بدین معنی که برخورد جامعه و قدرت افکار عمومی به شکلی نیست که انتخاب ساز را برای افراد تازه‌وارد موسیقی محدود به جنسیت کند. در حالی که در بسیاری از نقاط جهان از قدیم، سنت انتخاب ساز بر حسب جنسیت وجود داشته و عاملی تعیین‌کننده محسوب می‌شده است.

هنرجویان، به میزان ۶۶٪ تا حد زیاد و خیلی زیاد اعتقاد داشته‌اند تغییرات فضای اجتماعی در سه دهه اخیر، در انتخاب ساز یا آواز ایرانی توسط بانوان تأثیرگذار بوده است. از این پرسش‌ها چنین برداشت می‌شود که مهم‌ترین عامل جنسیتی تأثیرگذار از نظر هنرجویان موسیقی، عوامل اجتماعی بوده و محدودیت‌ها و ویژگی‌های آناتومی زنانه و مردانه را کم‌تأثیر دانسته‌اند.

تحلیل رابطه ساز و جنسیت در میان نوازندگان و خوانندگان حرفه‌ای

در مرحله بعد، پرسش‌نامه نوازندگان و خوانندگان حرفه‌ای در اختیار تعدادی نوازنده حرفه‌ای در ارکسترهای شهر تهران و خوانندگان آماتور و در حال تعلیم و همچنین چند تن از بانوان بزرگ آواز ایران قرار گرفت. حجم نمونه آماری مذکور جمعاً ۴ نفر شامل ۳۱ زن و ۹ مرد بود. از ۳۱ نفر زن مورد سؤال، ۶ نفر در رشته آواز فعالیت داشتند و ۲۵ نفر باقی‌مانده شامل ۱۳ نفر نوازندگان حرفه‌ای دو ارکستر بزرگ تهران و ۱۲ نفر مدرس ساز در آموزشگاه‌های معتبر شهر تهران بودند. بیشترین درصد فراوانی سن پرسش‌شوندگان، ۵۲٪ بین ۳۵ تا ۴۵ سال و کمترین درصد فراوانی ۵٪ کمتر از سی سال بوده است. افراد متأهل ۵۲٪ و ۴۸٪ نیز مجرد بودند. بیشترین درصد فراوانی تحصیلات هم ۴۵٪ لیسانس و کمترین درصد هم ۲/۵٪ فوق لیسانس بوده است.

در پرسش‌نامه افراد حرفه‌ای، بخش علت انتخاب ساز به این علت باقی مانده بود تا بتوان از پاسخ‌های دریافتی به این نتیجه دست‌یافت که چه عواملی مؤثرند تا یک علاقه‌مند جدی به موسیقی که کار را تا مراحل بالای حرفه‌ای ادامه داده و نوازندگی و خوانندگی از ابتدا برایش جدی بوده، ساز خاص یا آواز را جهت آموختن انتخاب می‌کند. بخش سؤالات ارتباط جنسیت با موسیقی نیز با توجه به این که پاسخ‌دهندگان افراد حرفه‌ای موسیقی بودند و نظرات‌شان جهت نتیجه‌گیری مؤثر بود، مقداری کامل‌تر شده بود. پس از دریافت پاسخ پرسش‌نامه‌های مذکور، برای دستیابی

به نتیجه مطلوب‌تر و دریافت اطلاعات تکمیلی، با چند تن از اساتید آواز و بانوان نوازنده حرفه‌ای مصاحبه صورت گرفت و نظرات تفصیلی‌تر ایشان در ارتباط با موضوع مقاله اخذ شد.

نتایج حاصل از پاسخ‌های اساتید تفاوت‌هایی با هنرجویان نشان می‌دهد، از جمله می‌توان به تأثیر ویژگی‌های فیزیکی جنسیتی بر نوازندگی اشاره کرد که طبق پاسخ‌های دریافتی، ۳۰٪ پاسخ‌دهندگان آن را مهم و خیلی مهم ارزیابی کرده‌اند در حالی که از نظر ۱۴٪ هنرجویان این عامل مهم یا خیلی مهم بود. از اختلاف در پاسخ سؤال فوق این نتیجه برداشت می‌شود افرادی که نوازندگی و خوانندگی را به‌طور جدی ادامه داده‌اند، تأثیر آناتومی مرتبط با جنسیت را در اثر تجربه حرفه‌ای با اهمیت‌تر از کسانی یافته‌اند که در ابتدای راه هستند و هنوز به کار حرفه‌ای در زمینه موسیقی اشتغال نوزیاده‌اند.

تحقیق در این زمینه محدود به پاسخ‌های دریافتی از پرسش‌نامه نماند و در مصاحبه‌های تکمیلی صورت‌گرفته با اساتید، این موضوع مورد موشکافی بیشتر قرار گرفت. بنا به اطلاعات دریافتی در مصاحبه‌ها، اساتید عوامل مختلفی را به‌عنوان تأثیر آناتومی و احساسی زنانه بر نوازندگی برشمردند. یکی از اساتید عنوان داشت به این علت که صدای پیانو همواره به نظرش صدایی مادرانه می‌آمده و حس مادرانگی از کودکی در نهاد زنان است این ساز را انتخاب کرده است. استاد دیگری علت اولیه تمایل به یادگیری و نوازندگی سه‌تار را علاقه‌اش به بلندکردن ناخن از کودکی و این که ناخن بلند را جزو نمودهای زنانگی می‌دانسته و سه‌تار نوازی با ناخن بلند اشکالی به‌وجود نمی‌آورد، ذکر کرد و به تأکید اعلام داشت که از بابت این اظهار نظر خجل نیست و علت واقعی همین بوده است.

پرسش دیگری که از اساتید موسیقی انجام شد تأثیر تفاوت توانایی جسمی مرد و زن در نوازندگی بود که در این مورد، ۲۰٪ پاسخ‌دهندگان جواب زیاد یا خیلی زیاد داده‌اند و ۴۰٪ پاسخ‌ها نیز متوسط بوده است. پاسخ خیلی کم وجود نداشت و ۴۰٪ پاسخ‌ها گزینه کم بوده است. بدین معنی که شاغلین حرفه‌ای موسیقی، این عنصر را تا حدودی مؤثر ارزیابی کرده‌اند. در مصاحبه‌های اخذشده، اساتید علت انتخاب زیاد را این گفته‌اند که به‌سبب ظرافت اعضای بدن زنان، نوازندگی حرفه‌ای عوارض بدنی بیشتری در زنان به‌جا می‌گذارد. برای مثال از آرتروز گردن اکثر نوازندگان زن مثال آورده‌اند که در مردان کمتر است. این پاسخ هم از جمله مواردی است که شاید برای هنرجویان ملموس نباشد اما کسانی که تجربه سال‌ها نوازندگی حرفه‌ای را گذرانده‌اند پاسخ دیگری به این موضوع دارند.

بررسی سایر پاسخ‌ها نشان می‌دهد علاقه شخصی در افراد حرفه‌ای نیز همچون هنرجویان، مهم‌ترین عامل انتخاب ساز بوده است. برای مثال ۵۰٪ از پاسخ‌دهندگان، آناتومی مرتبط با جنسیت را در پیشرفت یا عدم پیشرفت نوازندگی تأثیرگذار ارزیابی کرده‌اند با توجه به این که عمده تمرکز این تحقیق بر وضعیت بانوان موسیقی بوده، و از ۴۰ نفری که پرسش‌نامه افراد حرفه‌ای شاغل را پاسخ دادند، ۳۱ نفر زن بوده‌اند، در این مورد از چند تن از پاسخ‌دهندگان توضیح تکمیلی دریافت شد. برای مثال یکی از زنان نوازنده سه‌تار چنین پاسخ داده بود که ترجیح او برای انتخاب ساز، سازهایی با کاسه کوچک و دسته‌های ظریف بوده به‌طوری که ایشان توانایی نوازندگی (انگشت‌گذاری) با

سازهای دسته پهن را نداشته است. علاوه بر آن افراد مورد سؤال، منظور خود از آناتومی را علاوه بر مشخصات بدنی که در مورد ارتباط آن با سازهایی مانند قانون و سه‌تار در بالا گفته شده، مشخصات ذهنی نیز ذکر کرده‌اند. برای مثال صدای ساز کاخن را برای زنان نامطلوب دانسته‌اند. به اعتقاد ایشان صدای سازهایی مانند درامز و کاخن مورد پسند زنان نیست و این تقریباً در بخش عمده زنان صدق می‌کند یعنی علت استقبال کم زنان از این قبیل سازها صرفاً مشخصات جسمانی زنان نیست بلکه تفاوت‌های فکری بین دو جنس سبب می‌شود که این ساز بیشتر مورد استقبال مردان قرار گیرد.

در پرسش‌نامه ارتباط جنسیت با موسیقی از نظر افراد حرفه‌ای شاغل در موسیقی، بیشترین موردی که به جنسیت ارتباط پیدا می‌کرد انتخاب ساز یا نوع نوازندگی نبود بلکه عمدتاً در مورد شرایط کار و امکان پیشرفت در این حرفه بود. طبق اطلاعات دریافتی از نظر ۶۳٪ پاسخ‌دهندگان تعداد مربیان یا نوازندگان مرد در آموزشگاه‌ها و ارکسترها تفاوت زیادی دارد و ۳۷٪ باقی‌مانده پاسخ‌دهندگان هم آن را متوسط ارزیابی کرده‌اند. به عبارت دیگر ۱۰۰٪ پاسخ‌دهندگان اعتقاد داشته‌اند که این تفاوت قابل توجه است. در همان جدول مشاهده می‌شود در پاسخ به این که جنسیت به چه میزان بر پیشرفت شغلی نوازندگان اثر داشته، ۱۰۰٪ پاسخ‌ها زیاد و خیلی زیاد بوده است. یعنی هیچ‌کدام از افراد مورد پرسش شکی در این که جنسیت در پیشرفت نوازندگان مؤثر است نداشته‌اند.

لازم به توضیح است برطبق آمار موجود در سایت خانه موسیقی ایران (URL 2)، از میان ۱۴ آموزشگاه موسیقی که به عنوان آموزشگاه‌های مجاز با ذکر مشخصات ثبت شده است، مدیریت تنها ۳ آموزشگاه با بانوان است و ۱۱ آموزشگاه دیگر با مدیریت آقایان اداره می‌شود، یعنی به عنوان یک جامعه نمونه از کل آموزشگاه‌ها، مشاهده می‌شود ۲۱٪ آموزشگاه‌ها با مدیریت خانم‌ها اداره می‌شود. بر اساس اطلاعات همین آموزشگاه‌ها، از ۲۴۶ مدرس مشغول در این ۱۴ آموزشگاه، ۷۱ نفر خانم و ۱۷۵ نفر مرد هستند. یعنی ۲۸٪ مدرسین خانم و ۷۲٪ آقایان هستند. چنانچه این آمار را با تعداد هنرجویان دختر و پسر آموزشگاه‌های نمونه بررسی شود مشاهده می‌شود با اینکه نسبت هنرجویان زن به مرد ۶۳٪ در مقابل ۳۷٪ بوده اما در کار حرفه‌ای این نسبت به ۲۸٪ در مقابل ۷۲٪ تغییر می‌یابد. از این موضوع به سادگی می‌توان برداشت کرد که تعداد زیادی از خانم‌هایی که شروع به یادگیری موسیقی می‌کنند وارد فعالیت حرفه‌ای نمی‌شوند. در بررسی صورت‌گرفته از ارکسترهای سمفونیک تهران و ارکستر پایتخت، نسبت زنان نوازنده به مردان نوازنده به ترتیب ۴۳٪ به ۵۷٪ و ۳۹٪ به ۶۱٪ بوده است که این نسبت نیز نشان‌دهنده درصد کمتر زنان به مردان است.

معمولاً مهم‌ترین امکان شغلی بانوان نوازنده، تدریس است. ورود به ارکسترهای موسیقی با توجه به تعداد کم ارکسترهای بزرگ و نوازندگان محدود مورد نیاز، در اغلب موارد دور از دسترس است. همین تعداد اندک نوازنده مورد نیاز هم در اغلب موارد از بین مردان واجد شرایط انتخاب می‌شوند. اما برطبق تجربه شخصی نگارندگان از نوازندگی و نیز سؤال و جواب از نوازندگان خانم شاغل در ارکسترها و بررسی وضعیت تعدادی از دانش‌آموزان مستعد هنرستان عالی موسیقی تهران، این نتیجه به دست آمد که در بسیاری از موارد بانوان نوازنده شاغل، مجبور

به تحمل و گاه پذیرش پیشنهادات نامناسب بالادستی‌های خود در ارکسترها (سوءاستفاده‌های جنسی) برای ادامه اشتغال هستند.

بحث دیگر این مقاله موضوع آواز بانوان و استقبال زیاد در سال‌های اخیر از این مقوله بوده است. به‌طور کلی آوازخوانی زنان در ایران با محدودیت‌های فقهی و قانونی زیادی مواجه است و به‌عنوان یک کار قابل‌اتکاء نمی‌توان روی آن حساب باز کرد. با این حال، هنرجویان زن زیادی در این بخش مشغول یادگیری‌اند. در پرسشنامه سؤالی مطرح بود که علت اقبال زنان به یادگیری آواز را علی‌رغم محدودیت‌های موجود چه می‌دانید؟ طبق پاسخ‌های واصله، ۶۶٪ از پاسخ‌دهندگان، تغییرات فضای اجتماعی در سه دهه اخیر را به میزان زیاد و خیلی زیاد در این امر مؤثر دانسته‌اند. در پرسش‌های خصوصی که از آنان به شرط فاش‌نشدن نام و مشخصات پاسخ‌دهنده انجام شد، این نتیجه به‌دست آمد که تقریباً در ۹۰٪ موارد، علت علاقه به آواز، جدا از وجود استعداد و صدای مطلوب که هنرجو در خود احساس می‌کرده، مطرح‌بودن و بیشتر دیده‌شدن خواننده نسبت به نوازندگان بود. در مصاحبه‌های انجام شده با بانوان آواز ایران و نیز در پرسشنامه تهیه شده، به نقش پررنگ شبکه‌های اجتماعی در علاقه زنان به آواز اشاره داشتند و جز خوانندگان قدیمی که رسانه‌ها را در این امر مؤثر نمی‌دانستند، نسل جوان‌تر برای رسانه‌ها نقش مهمی قائل بودند. طبق پاسخ‌های دریافتی بیشترین رأی داده شده به اینستاگرام بود که امکان نشر راحت آثار تولیدی را به آفریننده اثر بدون نیاز گذر از محدودیت‌های صدور مجوز و سایر عوامل می‌دهد. از بانوان خواننده علت استقبال از آواز ایرانی در سال‌های اخیر پرسیده شد، در این مورد تمام پاسخ‌دهندگان بیش از یک پاسخ را انتخاب کردند و نتیجه به‌دست آمده از پاسخ‌ها در جدول ۲ مشاهده می‌شود.

از پاسخ‌های دریافتی، چنین برمی‌آید بیش از آنکه محدودیت‌های موجود عامل گرایش زنان به این امر باشد، علایق شخصی و نیز امکان هرچه بیشتر دیده‌شدن، بانوان را در سال‌های اخیر به آواز علاقه‌مند کرده است. در حال حاضر زنان خواننده به دو شکل مجازند تا به اجرای برنامه بپردازند، شکل نخست، اجرا با ارکسترهای زنانه در کنسرت‌های ویژه بانوان و شکل دوم اجرا با خواننده مرد و به‌عنوان زیرصدای خواننده مرد است. جدا از انواع با مجوز اجرای آواز بانوان، در سال‌های اخیر با رونق فضای مجازی در ایران، امکان نشر آثار بدون طی مراحل سخت اخذ مجوزهای قانونی در فضای مجازی فراهم شده است. در این شکل، کافی است تا با انتخاب شعری مناسب و توافق با آهنگ‌ساز و نوازنده جهت ساخت و اجرای اثر، پس از اجاره استودیو و ضبط، به‌سادگی اثر کامل شده در فضای مجازی به‌خصوص اینستاگرام منتشر شود.

جدول ۲. علت استقبال از آواز ایرانی در سال‌های اخیر

تعداد پاسخ	پرسش
۳۳ پاسخ	مهورماندن و ممنوعیت صدای بانوان در موسیقی ایرانی در ۳ دهه گذشته
۳۷ پاسخ	فعالیت در خارج از کشور
۳۷ پاسخ	فعالیت در فضای مجازی و کسب شهرت
۳۸ پاسخ	علاقه شخصی
۲۲ پاسخ	سایر موارد (لطفا نام ببرید)
۱۰ پاسخ	علاقه به خواندن در مجالس خانوادگی و حتی مراسم مذهبی-
۱۲ پاسخ	فضای رقابت و چشم و هم چشمی-

نتیجه‌گیری

مسئله اساسی در مقاله حاضر بررسی جنسیت و موسیقی شهری تهران با تأکید بر بانوان و براساس یافته‌های آماری از میان هنرجویان و مدرسان حرفه‌ای بود. برای یافتن پاسخ سؤال اول تحقیق، علاوه بر پرسش‌نامه طراحی شده، مصاحبه‌هایی نیز با نوازندگان حرفه‌ای در این مورد صورت گرفت. نتیجه حاصل از تحقیقات این بود که افراد شاغل در موسیقی اعتقادی به ارتباط مستقیم جنسیت بر انتخاب نوع ساز یا آواز ندارند. اگرچه برخی مشخصات بدنی نظیر ظرافت دست‌ها در بانوان سبب می‌شود تا میزان استقبال زنان و مردان از سازهای مختلف تا حدی متفاوت باشد اما بر اساس نتایج به دست آمده دلیل کاملی بر این ارتباط به دست نیامد.

با توجه به بررسی منابع مکتوب موجود و نتایج حاصل از تحقیقات میدانی صورت گرفته، شامل پرسش‌نامه‌های مجزا برای هنرجویان و اساتید موسیقی و نیز آمار دریافتی از تعداد هنرجویان زن و مرد در آموزشگاه‌های موسیقی سطح شهر تهران، این موضوع قابل دریافت است که علی‌رغم وجود محدودیت‌های قانونی و عرفی برای حضور بانوان در عرصه موسیقی که در طول تاریخ این مرز و بوم - و براساس مطالعه منابع غیرفارسی‌زبان، در بسیاری از مناطق جهان - وجود داشته و دارد، بانوان کشور ما به سبب تغییرات زیادی که در سال‌های اخیر در بینش اجتماع نسبت به بسیاری از موضوعات و از جمله موسیقی زنان به وجود آمده است، علاقه زیادی به حضور در عرصه موسیقی از خود نشان می‌دهند؛ به شکلی که حتی در مورد مقوله‌ای مانند آوازخوانی زنان - که با موانع جدی فقهی و قانونی روبروست - نیز تعداد زنان در حال آموزش بیشتر از مردان است. بنابراین پاسخ سؤال دوم تحقیق نشان‌گر

بیشتر بودن هنرجویان زن نسبت به مردان است. جهت یافتن علت تعداد بیشتر زنان در آموزش آواز نسبت به مردان با وجود موانع قانونی و شرعی، با تعدادی از چهره‌های مطرح موسیقی بانوان کشور، علاوه بر اخذ پاسخ پرسش‌نامه، مصاحبه و پرس‌وجوی جداگانه نیز صورت گرفت. در این گفت‌وگوها، علاوه بر نکات مثبت این حضور که چنانچه درست هدایت شود می‌تواند به خیزش هنرمندان برجسته‌ای در میان زنان کشورمان بیانجامد، آسیب‌هایی نیز دیده شد. یکی از نکاتی که خود فعالان زن عرصه موسیقی بدان معترف بودند این است که گسترش زیاد شبکه‌های اجتماعی در چند سال اخیر- که امکان نشر آثار تولیدی هنری را بدون نیاز به عبور از مراحل قانونی و ممیزی سخت رسمی به وجود آورده است- عاملی برای تشویق هرچه بیشتر زنان به حضور در این عرصه بوده است. اما این حضور و حجم گسترده زنان در آثار ارائه شده که عمدتاً از نظر اصول موسیقی آثاری ضعیف هستند، بیشتر از این که به خاطر نفس هنر باشد و با اتکاء به استعداد و پس از طی مراحل سخت یادگیری انجام شود، صرفاً به علت تمایل به دیده شدن و شناخته شدن است. این موضوع موجب شده تا تعداد زیادی از زنان گاه بدون این که استعداد مناسبی در آواز داشته باشند برای حضور در کلاس‌های آموزش آواز راغب می‌شوند و به همان نسبت به نظر می‌رسد علاقه‌مندان به حضور در کلاس‌های نوازندگی در حال کم شدن است. به هر حال در هر اجرای آوازی، خواننده بیشتر دیده می‌شود و نوازندگان که نقش عمده‌ای در پدید آمدن اثر دارند کم‌تر مورد توجه بینندگان قرار می‌گیرند. به همین جهت علی‌رغم این که دختران زیادی شروع به یادگیری نواختن ساز می‌کنند اما در نهایت تعداد اندکی هستند که کار را تا حصول به مراحل استادی ادامه می‌دهند. در درازمدت این قضیه می‌تواند سبب کمبود نوازنده قابل اتکاء شود و در مقابل تعداد زیادی خواننده شکل می‌گیرند که عمدتاً فاقد توانایی کافی هستند و صرفاً مانند یک مدل می‌توانند جلوی دوربین سازندگان کلیپ‌های موسیقی ظاهر شده و با ژست‌های اغلب بی‌ربط به نوع موسیقی در حال اجرا به ایفای نقش و خودنمایی بپردازند؛ اگرچه مورد فوق صرفاً منحصر به زنان نیست و درباره مردان نوازنده و تبدیل آنان به سوپرستارهای تبلیغاتی نیز دیده می‌شود. این وضع به غیر از ضربه زدن به کیفیت موسیقی ایرانی، هم به تغییر مجدد دید عموم به موسیقی زنان منجر خواهد شد و هم باعث سوءاستفاده اخلاقی اسپانسرهایی که کمترین تخصصی در موسیقی ندارند و صرفاً به اتکای پول‌های مشکوک خود وارد این حیطه شده‌اند، خواهد شد.

در پاسخ سؤال سوم تحقیق باید گفت، علی‌رغم حضور بیشتر زنان در یادگیری موسیقی، اما حضور زنان در موسیقی حرفه‌ای و آموزشگاه‌ها کمتر از مردان است. در این موضوع علاوه بر محدودیت‌های شرعی، فضای مردانه موسیقی نیز تأثیرگذار است. به سبب این که مردان در پی یادگیری موسیقی، به کسب درآمد از آموخته‌های خود نیاز دارند، لذا تا حد زیادی این انحصار را حفظ کرده‌اند و معمولاً مؤسسات و ارکسترها نیز تمایل بیشتری به استفاده از مردان نسبت به زنان نشان می‌دهند. نکته دیگری که در این تحقیق بر نگارندگان روشن شد این بود که برخلاف بسیاری از مناطق جهان که سنت‌های قدیمی و جاافتاده‌ای در مورد تفکیک سازهای موسیقی براساس جنسیت دارند، در موسیقی شهری تهران چنین موضوعی مشاهده نمی‌شود و سازی که اختصاصاً به مردان یا زنان منتسب باشد و

یادگیری و نواختن آن برای جنس مخالف تابو باشد، وجود ندارد. مضافاً این که در سال های اخیر، بانوان موسیقی ایران محدودیتی برای یادگیری انواع تخصص های موسیقی برای خود قائل نیستند و این نکته ای مثبت و قابل تعمق است که می تواند واجد نتایج مثبتی برای موسیقی ایران باشد.

پی نوشت

1. Veronica Dumbleday
2. Ritual Flutes
3. Papua New Guinea
4. Vina
5. Saraswati
6. Shoshone Indian Tribe
7. Čoček

References:

- Binesh, M. T. (2003). Knowledge of Iranian music. Tehran: University of Art. (in Persian)
- Dumbleday, V. (2008). Sounds of Power: An Overview of Musical Instruments and Gender. Ethnomusicology Forum, 1(17).
- Ghane Basiri, M. (2012), Women and music scene in Iran, Retrieved from <http://www.harmonytalk.com/id/6654>. (in Persian)
- Hinz, W. (2006). New findings from ancient Iran. Tehran: Ghoghnoos. (in Persian)
- Javid, H. (2016). The role of women in the music of Iranian regions. Tehran: Andisheh. (in Persian)
- Khalvati, M. (2013). Women and Music. Retrieved from <http://www.harmonytalk.com/id/4414>. (in Persian)
- Magrini, T. (2003). Music and Gender: Perspectives from the Mediterranean. Chicago: Chicago Studies in Ethnomusicology.
- Maleki, T. (2001). Iranian music women from the myth to today. Tehran: Ketabe Khorshid. (in Persian)
- Mashhoon, H. (2001). History of Iranian music. Tehran: Nashre No. (in Persian)
- Mohajeri, Sh. (2012). Investigating the role of gender in instrument selection, Retrieved from <http://www.harmonytalk.com/id/5120>. (in Persian)
- Nasiri Far, H. (2000). Exploring the traditional music of Iran. Tehran: Negah. (in Persian)
- Rahbar, I & Asadi, H. (2012). Female Musicians of the Safavid Period in Persian Miniatures, Journal of Dramatic Arts and Music, 2(4), 115-132. (in Persian)
- Soltani, P. (2012). Expression of gender in music. Retrieved from <http://www.harmonytalk.com/id/5510>. (in Persian)

Tahmasebian, P. (2017). Music women or advertising supermodels. Retrieved from <http://www.harmonytalk.com/id/20428>. (in Persian)

URL1: <https://www.ranker.com/list/best-harpists-in-the-world/ranker-music?page=3>, Accessed Date (8 may 2019).

URL2: <http://www.iranhmusic.ir/school>, Accessed Date (8 may 2019).

Zaker Jafari, N. (2018). The Role of Musician Slave-girls in the Music of Early Islamic Centuries (Umayyad Eras and the Early Abbasid Eras), *Journal of Women in Culture and Arts*, 2(10), 215-235. (in Persian)

Zarei, M. E. & Sharif Kazemi, Kh. (2015). The role of women in Medieval Islamic Music Art based on pottery designs, *Journal of Woman in Culture and Arts*, 4(6), 427-444. (in Persian)